

Księga Daniela: Datowanie

W Księdze Daniela znajdziemy cztery sekwencje prorocze. Każda sięga czasu końca. Ukazują dzieje świata od starożytności przez średniowiecze, po czasy "ostateczne" Dn 8,17; 11,4. Zapowiedzi zawarte w tej księdze wypełniły się dotąd całkowicie. Jeśli jej autorem był Daniel żyjący w VI w. p.n.e., wówczas trudno byłoby odrzucić jej natchnienie. Uczeni reprezentujący racjonalistyczno-liberalną myśl wysunęli więc tezę, że powstała ona dopiero za panowania Antiocha Epifanesa (215-163 p.n.e.), co pozwalało uznać gros jej proroctw za vaticinium ex eventu, a więc spisane po fakcie.

Pierwszy wpadł na ten pomysł filozof Porfiriusz (203-305). Zaniepokojony licznymi nawróceniami pogan chciał zdyskredytować chrześcijaństwo i Pismo Święte, które było jego dużym atutem. W związku z tym, że wypełnione proroctwa świadczyły o jego natchnieniu, Porfiriusz zaatakował ich wiarygodność datując m.in. proroctwa Daniela dopiero na II w. p.n.e. Czyniąc to, oparł się na apriorycznym założeniu, że człowiek nie zna przyszłości, toteż proroctwa nie mogą jej zapowiadać. Wniosek? Księga Daniela powstała po zapowiedzianych w niej wydarzeniach.

Z tego samego założenia wyszli w epoce oświecenia uczeni, których światopogląd wykluczał element nadprzyrodzony. Ci sami, którzy arbitralnie podzielili księgę Izajasza na dwie części, uznając jej drugą część za późne dzieło anonimowego Deutero-Izajasza, przypisali proroctwa Daniela anonimowemu Pseudo-Danielowi, który miał żyć dopiero w czasach machabejskich (II w. p.n.e.).

Wśród głównych "błędów" mających świadczyć o późnym powstaniu księgi Daniela, najczęściej wymienia się kwestię Baltazara i Nabonida, anachronizmy i późne słownictwo aramejskie, ukazanie w tej księdze Nabukadnezara w roli budowniczego nowego Babilonu, wzmianki o Baltazarze jako ostatnim władcy Babilonu, a także proroctwa o Małym Rogu wypełnione rzekomo przez żyjącego w II wieku p.n.e. Antiocha IV Epifanesa.

NABONID I BALTAZAR

Ulubionym "konikiem" krytyków Biblii była przez całe wieki kwestia króla Baltazara. Jeszcze w XIX w. wzmiankę o nim w księdze Daniela uważano "za poważny historyczny błąd".[1] Ferdinand Hitzig, niemiecki teolog, napisał, że Baltazar jest produktem bujnej wyobraźni autora księgi Daniela.[2]

Wnioski te nasuwały się z lektury starożytnych historyków Herodota i Ksenofonta, którzy żyli zaledwie wiek po upadku Babilonu, a mimo to podali błędnie, że jego ostatnim władcą był Nabonid. Księga Daniela długo była jedynym znanym

starożytnym źródłem, które wymieniało w tej roli Baltazara.

Wykopaliska przyniosły rozwiązanie sprawy. W 1854 roku konsul brytyjski J. G. Taylor, prowadząc prace w południowym Iraku, natrafił na kilka zapisanych glinianych cylindrów z VI w. p.n.e., które odczytał Henry Rawlinson. Jeden zawierał modlitwę o zdrowie i długie życie Nabonida i jego najstarszego syna Baltazara![3]

Odtąd pojawiło się więcej danych o Baltazarze, w tym Kronika Nabonida z VI w. p.n.e. Mówi ona o koronowanym księciu panującym w Babilonie, odkąd Nabonid przeniósł się w 552 r. p.n.e. do swej rezydencji w Tema.[4] Według jednej z tabliczek klinowych przekazał on władzę w Babilonie najstarszemu synowi Baltazarowi.[5] Nabonid (556-39) w czasie najazdu Persów liczył zapewne około 75 lat, gdyż zasiadł na tronie będąc już po sześćdziesiątce. Wiek i stan zdrowia, a może pewne religijne względy skłoniły go do koregencji z Baltazarem i usunięcia się do pustynnej Temy.[6]

Baltazar w nagrodę za objaśnienie napisu na ścianie pałacu obiecał Danielowi trzecie miejsce w królestwie (Dn 5,29). Nie mógłby zaoferować wyższej pozycji, gdyż sprawował władzę z ojcem. Wskazuje to na powstanie księgi Daniela w VI wieku, gdyż już wiek później ten fakt uległ zapomnieniu, o czym wkrótce powiemy więcej.

Historyczność Baltazara jest dziś bezdyskusyjna, ale do czasu odczytania tabliczek klinowych, Biblia była jedynym starożytnym źródłem, które go wymieniało. Już historycy żyjący wiek później nic nie wiedzieli o Baltazarze i jego koregencji z Nabonidem. Trudno więc uznać datowanie księgi Daniela na II wiek p.n.e. za prawdopodobne.[7] Nabonid był postacią dobrze znaną w Qumran, czego dowodzi tzw. Modlitwa Nabonida.[8] Gdyby księga Daniela powstała dopiero w II w. p.n.e., mówiłaby o Nabonidzie, zamiast o zapomnianym Baltazarze.

ANTIOCH IV EPIFANES

Mimo pewnych podobieństw postać Antiocha Epifanesa (215-163 p.n.e.) nie odpowiada charakterystyce Małego Rogu, jak uznał Porfiriusz i idący za nim racjonalistyczno-liberalni bibliści. Mały Róg symbolizuje w księdze Daniela potężną religijno-polityczną moc. Miał się wyłonić z czwartego zapowiedzianego przez Daniela mocarstwa, a więc z Rzymu, a nie z greckiego królestwa Seleukidów, z którego pochodził Antioch. Miał dojść do pełnej siły dopiero, gdy Imperium Rzymskie rozpadło się za sprawą dziesięciu narodów, nad którymi Mały Róg miał górować, tymczasem Antioch był ósmym, a nie dziesiątym królem w swej dynastii i nie był wcale "większy" od poprzednich (Dn 7,2).

Nie działał też na niekorzyść ludu Bożego przez proroczy okres trzech i pół roku Dn 7,25, gdyż jego działalność trwała trzy lata i dziesięć dni.[9] Mały Róg miał dotrwać do czasów końca, kiedy ma go "zniszczyć i zniweczyć" powtórne przyjście Chrystusa Dn 7,26, zaś królestwo Antiocha upadło dawno temu. Mały Róg miał

zwrócić się przeciw wyznawcom Chrystusa Dn 8,11.25, czego Antioch nie mógł uczynić, gdyż umarł na dwa wieki przed Chrystusem. Także proroctwa o obrzydliwości w kościele Bożym, które wielu komentatorów odnosi do zbezczeszczenia świątyni izraelskiej przez Antiocha Dn 8,11-13; 9,27, Pan Jezus odniósł do przyszłości, a nie przeszłości Mt 24,15.

ANACHRONIZMY

Już pierwszy werset księgi Daniela miał zawierać anachronizm dowodzący jej późnego powstania. Daniel podał bowiem, że Nabukadnezar najechał Jerozolimę w trzecim roku judzkiego króla Jojakima, zaś według księgi Jeremiasza stało się to w czwartym roku jego panowania Jr 25,1. Błąd nie leżał jednak po stronie Daniela czy Jeremiasza, lecz krytyków, którzy nie rozumieli starożytnej rachuby czasu na Bliskim Wschodzie. Babilończycy nie liczyli roku wstąpienia króla na tron jako pierwszego, lecz rok, który następował po ich Nowym Roku. W Palestynie zaś, gdzie działał Jeremiasz, stosowano inkluzywną rachubę, biorąc rok wstąpienia króla na tron za pierwszy rok jego panowania.[10] Użyta w księdze Daniela babilońska rachuba okresu panowania nie jest anachronizmem popełnionym przez kogoś żyjącego w Palestynie dopiero w II w. p.n.e., lecz wyraźną wskazówką, że jej autor mieszkał na co dzień w Babilonie.[11]

SŁOWNICTWO

Po bliższej analizie, także występujące w księdze Daniela greckie i perskie słowa nie świadczą o jej późnym powstaniu. Kiedyś krytycy powszechnie utrzymywali, że greckie słownictwo tej księgi "wymaga datowania jej po podboju Aleksandra Wielkiego".[12] Uważali, że "greckie zapożyczenia zdają się być najsilniejszym argumentem za datowaniem jej na II w. p.n.e."[13]

Były to wnioski pochopne i naiwne. Już dziesiątki lat temu prof. W. F. Albright wykazał wpływ kultury greckiej na Bliski Wschód na długo przed Nabukadnezarem, z którym przeniknęły m.in. niektóre instrumenty muzyczne występujące w księdze Daniela.[14] Perskie słowa w księdze Daniela wskazują raczej na wczesną datę, gdyż pochodzą z okresu staroperskiego. Wiele z nich przestało występować po roku 300 p.n.e., co potwierdza, że księga Daniela powstała przed czasami helleńskimi.

Język hebrajski księgi Daniela jest starszy niż czasy machabejskie i porównywalny do języka ksiąg powstałych w VI/V w. (np. Ezechiela, Aggeusza, Ezdrasza, Kronik), a nie do języka ksiąg powstałych dopiero w II wieku p.n.e. (np. Mądrości Syracha).[15] Jej aramejski również odpowiada temu z V wieku p.n.e., który znamy z księgi Ezdrasza[16] oraz papirusów z egipskiej Elefantyny, gdzie zbiegli niektórzy Izraelici po najeździe Babilończyków na Judeę.

Odkrycie tekstów ugaryckich w Ras Szamra dowiodło, że arameizmy przytaczane przez krytyków na dowód późnego datowania księgi Daniela, wskazują na wczesne datowanie![17] Prof. R. Harrison z uniwersytetu w Toronto napisał, że aramejski

użyty w księdze Daniela "stanowi mocny argument za datowaniem jej na VI w. p.n.e." [18] F. Rosenthal dowiódł, że aramejski Daniela używany był w kancelariach dworskich w VII/VI w. p.n.e., skąd rozpowszechnił się na cały Bliski Wschód. [19] Badania prowadzone przez znawcę literatury starożytnej K. Kitchena wykazały, że aż 90% aramejskiego słownictwa Daniela występuje w dokumentach z VI/V w. p.n.e.! Prof. Kitchen twierdzi przy tym, że język aramejski Daniela nie odpowiada używanemu przez Żydów w późniejszych wiekach w Palestynie, lecz używanemu przez nich w Babilonii, co wskazuje, że księga powstała w Babilonii, a nie Palestynie. Dopodobnych wniosków doszedł wybitny semitolog prof. Alan Millard. [20]

Na wczesne datowanie księgi Daniela wskazują tuziny drobnych szczegółów. Na przykład wymienia ona Medów przed Persami, co było adekwatne tylko w VI wieku p.n.e., gdyż później unię zdominowali Persowie. Mimo częstych wzmianek o Babilonie w pismach starożytnych historyków, żaden nie mówi o roli Nabukadnezara w budowaniu królestwa neo-babilońskiego. Wykopaliska potwierdzają wiarygodność Daniela, który ukazuje go w tej roli. Na cegłach z VI w. p.n.e. pojawiają się podobne słowa Nabuchodonozora, jakie cytuje Daniel: "Czy to nie jest ów wielki Babilon, który zbudowałem" Dn 4,27. Fascynującą ciekawostką jest to, że w niedawno odczytanych tabliczkach klinowych, datowanych na około 560 r. p.n.e., pojawia się babilońskie imię Daniela nadane mu przez Nabukadnezara! (Dn 1,7.21) Wspomniany tekst mianuje go "namiestnikiem królewskim", co zgadza się z pozycją, jaką piastował na dworze babilońskim prorok Daniel Dn 2,48.

Wśród manuskryptów znad Morza Martwego znaleziono aż 20 fragmentów księgi Daniela, które składają się na osiem kopii tej księgi (w porównaniu z na przykład tylko sześcioma kopiami Jeremiasza). Najstarsze pochodzą z II wieku p.n.e., co świadczy, że w czasach machabejskich cieszyła się ona ogromnym respektem, a jej miejsce w kanonie starotestamentowym było już mocno ugruntowane.

Odkrycie w Qumran postawiło w trudnej sytuacji uczonych, którzy utrzymywali, że księga Daniela powstała dopiero w połowie II wieku p.n.e. Gdyby jej oryginał powstał dopiero w tym wieku, czy byłoby dość czasu na powstanie tylu kopii? A cóż dopiero na drobne warianty, jakimi już wtedy różniły się one od siebie! Do tego dochodzi przejście z języka hebrajskiego na aramejski Dn 2,4 i z powrotem na hebrajski Dn 8,1 obecne we wszystkich kopiach z Qumran (1QDana; 4QDana; 4QDanb) [22], wskazujące, że proces kopiowania księgi Daniela w czasach machabejskich trwał już bardzo długo.

Z podobnych względów w świecie akademickim przesunięto już wstecz datowanie księgi Koheleta i wielu Psalmów, niegdyś także datowanych dopiero na II, a nawet na I w. p.n.e. Odkrycie ich kopii w Qumran nie pozwala datować ich później, niż na czasy perskie (IV/V wiek p.n.e.), choć mogły powstać wcześniej. Tylko w przypadku księgi Daniela liberalni krytycy kurczowo trzymają się późnej daty, gdyż bez niej zabrakłoby naturalistycznego wyjaśnienia dla jej wypełnionych proroctw. Prof. R.

Harrison napisał: "Dowody z Qumran absolutnie nie pozwalają datować księgi Daniela na czasy machabejskie".[23] Zwolennicy tezy machabejskiej musieliby wyjaśnić: Jakim sposobem język księgi Daniela jest o kilka wieków starszy od tego, jakim posługiwano się w czasach machabejskich? Czemu jej kopie z II w. p.n.e. znalezione w Qumran były tak liczne i traktowane już wtedy jako część Starego Testamentu? Dlaczego kopie te różnią się między sobą wariantami, które powstają w rezultacie trwającego wieki procesu kopiowania? Skąd autor księgi Daniela wiedział, że budowniczym nowego Babilonu był Nabukadnezar? Skąd wiedział, że w czasie upadku Babilonu panował tam Baltazar, władca zapomniany już wiek później? Jak dowiedział się o koregencji Baltazara z Nabonidem, o której nie pamiętano już w V wieku p.n.e., a coś dopiero w II wieku?

Mój przyjaciel, dr Jiri Moskala, wykładowca języka hebrajskiego na Andrews University w USA, obronił na Uniwersytecie Karola w Pradze pracę doktorską, której przedmiotem była zasadność datowania księgi Daniela na VI w. p.n.e. Recenzent tej pracy doktorskiej, prof. Jan Heller ze wspomnianego uniwersytetu, napisał: "Praca ta w oczach recenzenta udowodniła, że argumenty na rzecz tezy machabejskiej są mało przekonujące, zaś alternatywne podejście do materiału zawartego w księdze Daniela, które autor tej pracy postawił i uzasadnił, cechuje się konsekwencją i logiką."[24]

O Danielu i jego prorocत्वach mówi 1 Księga Machabejska (1Mch 2,60), Księga Barucha (Ba 1,15-3,3) oraz Przepowiednie Sybilli (III, 397), a więc pisma, które powstały nie później niż w II w. p.n.e. Septuaginta, grecki przekład Starego Testamentu z III w. p.n.e. zawiera księgę Daniela, co także sugeruje, że była już wtedy częścią Pisma Świętego.

W 332 r. p.n.e. kapłani żydowscy wyszli naprzeciw Aleksandra Macedońskiego ze zwojem Daniela, aby zapoznać się z prorocत्वem, które go zapowiada. Józef Flawiusz napisał: "Gdy mu pokazano księgę Daniela, gdzie Daniel zapowiedział, że jeden z Greków zniszczy imperium Persów, uznał, iż właśnie on jest tym zapowiedzianym mężem i bardzo się uradował."[25] Wskazuje to, że jej prorocтва były rozumiane już w IV wieku p.n.e.

Jezus i apostołowie cytowali księgę Daniela jako napisaną przez proroka Daniela, a nie kogoś, kto się pod niego podszył w późniejszych wiekach. Uważali ją za prorocत्वą, nie zaś napisaną post factum, jak utrzymywał pogański filozof Porfiriusz 2Tes 2,4; Mt 24,15. Komu zaufamy? Odkrycia archeologiczne i badania filologiczne wskazują na błędność i tendencyjność teorii wymierzonych przeciw wiarygodności Słowa Bożego, co jedynie umacnia w przekonaniu, że zawsze lepiej ufać Jezusowi i Pismu Świętemu.

Powyższy materiał pochodzi z książki pt. Sekrety Biblii, tego samego autora.

Przypisy:

1. Journal of Theological Studies, XXXII (1931): 12.
2. Ferdinand Hitzig, Das Buch Daniel, s. 75; cyt. w: Alan Millard, "Daniel and Belshazzar in History", Biblical Archeology Review, maj/czerwiec (1985): 74.
3. Alan Millard, "Daniel and Belshazzar in History", Biblical Archeology Review, maj/czerwiec (1985): 75.
4. The Ancient Near East: An Anthology of Texts and Pictures, red. James B. Pritchard, s. 306. Taką samą informację zawiera też inna babilońska kronika zwana Verse Account of Nabonidus cyt. w: Sidey Smith, Babylonian Historical Texts Relating to the Capture and Downfall of Babylon, s. 83-91.
5. Cyt. w: The Ancient Near East: An Anthology of Texts and Pictures, s. 313.
6. R. P. Dougherty, Nabonidus and Belshazzar, t. 15, s. 57-70.
7. Koregencje nie należały w starożytności do rzadkości. Liczne przykłady podaje William H. Shea w: "Nabonidus, Belshazzar, and the Book of Daniel", Andrews University Seminary Studies, nr 2 (1982): 147-149.
8. Józef T. Milik, "Prire de Nabonide", Revue Biblique, 63 (1956): 199-200; Frank M. Cross, "Fragments of the Prayer of Nabonidus", Israel Exploration Journal, 34 (1984).
9. 1 Księga Machabejska 1:54-59; 4:52-54.
10. Niezależnie od tego rok w Biblii może rozpocząć się wiosennym miesiącem Nisan, kiedy zaczynał się rok świątynny (Jeremiasz, Ezechiel, Aggeusz, Zachariasz) lub jesiennym miesiącem Tiszri rozpoczynającym rok cywilny (Daniel, Nehemiasz, Ezdrasz).
11. Edwin Thiele, Mysterious Numbers, s. 28-88; Jack Finegan, Handbook of Biblical Chronology, s. 246-7.
12. S. R. Driver, An Introduction to the Literature of the Old Testament, s. 508.
13. P. W. Coxon, Greek Loan-Words and Alleged Greek Loan Translations in the Book of Daniel, s. 24, cyt. w: Edwin M. Yamauchi, "Greece and Babylon Revisited" w: David Merling, To Understand the Scriptures, s. 127.
14. William F. Albright, From the Stone Age to Christianity, s. 336-8.
15. Roland K. Harrison, Introduction to the Old Testament, s. 1125.
16. Ekd.4:7-6:18; 7:12-26.

17. Edward J. Young, *The Prophecy of Daniel*, s. 23, 274.
18. Roland K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, s. 1125.
19. F. Rosenthal, *Die Aramaistische Forschung*, 1939, s. 66; cyt. w: Roland K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, s. 1125.
20. Randall Price, *Secrets of the Dead Sea Scrolls*, s. 162.
21. Pierwszy tekst cyt. w: R. P. Dougherty, *Nabonidus and Belshazzar*, t. 15, s. 57-70; drugi cyt. w: K. Oberhuber, *Sumerische und Akkadische Keilschriftdenkmäler des Archäologischen Museums zu Florenz*, Supplement 8, s. 95, nr 135.
22. W skrótach zwojów z Qumran pierwsza cyfra oznacza numer groty, litera "Q" odnosi się do "Qumran", następujący potem skrót do księgi, a w przypadku, gdy w danej jaskini znaleziono więcej jej kopii, oznacza się je małymi literami "a", "b" itd.
23. Roland Harrison, *Introduction to the Old Testament*, s. 1127.
24. Jirí Moskala, *Kniha Daniel a makabejská teze*, wstęp.
25. Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, 11, 8:5.